

Ur *Fjärde internationalen* nr 1/1988

Ernest Mandel

Efter börskraschen – En djupgående förändring av världsläget

Varför bröt världens aktiehandel samman den 19 oktober [1987]. Är det ett förebud om en ny depression, jämförbar med 1929, eller är det bara en upprepning av recessionerna 1974-75 eller 1980-82? Och vilka efterverkningar kommer det att få på det världspolitiska läget, väst och öst, de imperialistiska metropolerna och de dominerade länderna?

Ernest Mandel tog upp dessa och andra frågor vid ett offentligt möte som hölls av LCR (Ligue Communiste Révolutionnaire), Fjärde Internationalens franska sektion, strax efter kraschen den 3 november i Paris. Hans tal återges nedan.

Världsläget har förändrats på ett mycket djupgående sätt. Den 1 oktober drabbades det kapitalistiska systemet av ett mycket hårt slag. Denna vändpunkt är i sanning global; därför att på samma gång bevittnar vi utvecklingen av en kris i de kapitalistiska länderna och en speciell kris för systemet i de länder som behärskas av Sovjetbyråkratin. Sammantagna skapar dessa två processer en värld som har föga gemensamt med den värld som uppstod efter 1945, eller

Den första uppfattning som måste undanröjas är påståendet att det finns en skillnad mellan det som hänt på aktiemarknaden och det som sker inom vad en del kommentatorer kallar den verkliga ekonomin. Det sägs att aktiemarknaden var sjuk, och därför drabbades av en nedgång, men den verkliga ekonomin är frisk och därför är de ekonomiska framtidsutsikterna inte så dåliga. Detta är fullständigt ologiskt.

För att förstå hur ologisk denna uppfattning är, behöver vi bara titta på två avgörande siffror över marknadsförlusterna. Enbart i Förenta staterna har förlusterna under de senaste två veckorna uppgått till 120 miljarder dollar, dvs mer än de skulder tredje världen byggt upp under de senaste tjugo åren. På två veckor har aktieägarna i samtliga imperialistiska länder förlorat 160 miljarder dollar vilket motsvarar 80% av USA:s, det rikaste och mäktigaste landet i världen, statsskuld.

Man behöver bara ta dessa två siffror för att inse att det är fullkomligt absurt att tro att det bara är ett börsfenomen utan inverkan på ekonomin. Alla seriösa ekonomer, inte bara marxister, utan alla som inte tror blint på ”det positiva tänkandets” makt, har påpekat att sådana förluster förvisso kommer att innebära en nedgång i konsumtionen. Yuppies kommer inte att köpa så många Jaguarer och BMW. Det går väl an för dem, men inte för Jaguar- och BMW-fabrikerna och de arbetare som jobbar där. En nedgång i konsumtionen, inbegripet lyxartiklar, kommer att återspeglas i en ökad arbetslöshet.

Ännu viktigare än nedgången i konsumtionen är att börsförlusterna säkert kommer att betyda minskade investeringar. Det finns angående detta en annan myt som måste krossas, nämligen tron att de förluster som orsakades av börsrasen bara är pappersförluster, bokföringsförluster, eftersom ingen måste sälja aktier som gått ner för mycket. Bortsett från det faktum att många av dessa aktier redan har sålts, att förlusterna redan gjorts, så glömmar kommentatorerna alltför lättvindigt att dessa aktier tillhör verkliga banker, industri-, transport- och andra företag. De representerar en inte oviktig del av dessa företags tillgångar, och som ett resultat av förlusterna på aktiemarknaden har förhållandena mellan dessa företags tillgångar och skulder rubbats, och det innebär att deras möjligheter att få lån för att göra investeringar har minskat avsevärt.

Börspriserna hade nått en absurd, orimlig nivå

Det är alltså helt enkelt absurt att hävda att det som pågår på börserna är skilt från det som händer inom den verkliga ekonomin. Men vi måste också undersöka den andra aspekten på problemet. Inte bara har det som händer på aktiemarknaden konsekvenser för den verkliga ekonomin, utan dessutom är utvecklingens orsaker inte begränsade till börserna.

Det sägs, och det är formellt sant, att den omedelbara orsaken till börsrasen var de stigande räntorna i Förenta Staterna, under veckorna och månaderna före den 19 oktober. Den genomsnittliga räntan, om man kan tala om ett genomsnitt när det finns flera olika räntor, steg från 7,5% till strax över 10%.

Det finns en regel, förvisso en ytterst teoretisk sådan, som säger att priset på aktier är en kapitalisering av utdelningen på dem, inkomsterna på dessa aktier relaterat till den genomsnittliga räntan. Det finns en automatisk rörelse: om räntan stiger sjunker aktiepriserna. Det är också sant att på vissa fondbörser, i synnerhet i Tokyo, Hong Kong och New York, hade aktiepriserna nått fullständigt absurda, orimliga nivåer. På New York-börserna hade priserna nått en nivå där utdelningen i genomsnitt inte var mer än 2,5%. I Tokyo låg priserna på en nivå där utdelningen på aktier bara var 1,5%. Dessa siffror är lägre än vad man får om man sätter in pengarna på bank.

Att under dessa förhållanden fortsätta att köpa aktier, var inte längre vettigt om man tittade till avkastningen. Det var ren spekulation, utan samband med utdelningen på aktierna. Så tekniskt kan man säga att en nedgång var oundviklig.

Första sammanbrottet i alla kapitalistiska länder

Vissa personer har också lättsinnigt föreslagit att användandet av datorer tenderade att förstärka eller accelerera rörelsen. Skärmen sade "sälj", och då sålde alla. Det är en ganska lättvindig förklaring. Datorerna kunde som mest förstärka en rörelse som hade andra orsaker än kortsyntheten hos oerfarna unga människor som sysslade med att köpa och sälja aktier.

Viktigare är det faktum att nedgången spred sig mycket snabbt internationellt. Detta är första gången vi har bevittnat en börskrasch i samtliga kapitalistiska länder.

1929 drabbade kraschen bara Wall Street, övriga börser drabbades först efter en tid. Denna gång var fördröjningen inte ens 24 timmar. Internationaliseringen av rörligt eller halv-rörligt finanskapital, den aktiespekulation som följde på kapitalets internationalisering, uppkomsten av multinationella företag, detta är kapitalets främsta organisationsformer under senkapitalismens tidsålder.

Alla dessa anmärkningar är relevanta, men i grunden finns det en fråga som binder samman aktiemarknaden med den verkliga ekonomin, och knyter samman analysen av börskraschen med en analys av den nuvarande kapitalistiska epoken. Och här tror jag att marxisterna är de enda som erbjuder mer än en ytlig analys.

Sedan början av den långa nedgångsvägen, dvs. från 1974 och inledningen av den kapitalistiska världsekonomis första allmänna recession sedan Andra världskriget, har vi gått in i en period vars främsta kännetecken är att tillväxttakten är mindre än hälften av vad den varit under de föregående 25 åren. Detta faktum återspeglas i en konstant ökning av arbetslösheten, oavsett alla konjunkturella upp- och nedgångar. Enbart i de imperialistiska länderna är 40 miljoner människor utan arbete.

Under denna långa depressionsperiod har naturligtvis kapitalackumuleringen fortsatt. Det finns inget sådant som en oupphörlig kris. Nedgångsperioder följer på uppgångar och vice versa. Det var en recession 1974-75 och en till 1981-82. Efter den senaste recessionen hade vi

en uppgång som varade från 1983 till 1986. Men det som slår observatörer eller analytiker som gör mer än ytliga betraktelser, är att de produktiva investeringarna i nya fabriker inte har följt dessa svängningar. Här menar jag produktiva investeringar i bred mening. Inte bara inom tillverkningsindustrin, utan också inom telekommunikationer, transporter, elektricitet och i infrastruktur. Det har gjorts färre och färre produktiva investeringar.

Det har publicerats en studie i Tyskland som har fått beröm av den ytterligt konservativa amerikanska tidskriften Business Week. I denna har man visat att trots sänkta skatter, trots att vinsterna ökade kraftigt 1982-87, så är de stora tyska bolagens produktiva investeringar knappt hälften av vad de var i början av 70-talet.

Det har således skett en enorm överackumulering av kapital som inte har investerats på ett produktivt sätt, och orsaken till det är enkel. Marknaden tyngs ned av en oerhörd överkapacitet, en enorm reell eller potentiell överproduktion. Det finns redan för många bilar, för många flygplan, för många elektriska apparater, och under dessa förhållanden kommer ingen att bygga fler enorma fabriker utöver de som finns. Jag talar inte om småfabriker eller verkstäder, utan om fabriker av den typ och storlek som var drivkraften bakom efterkrigstidens expansion.

Kapitalisterna hade hoppats (och många ideologer, även inom arbetarrörelsen, upprepade dessa förhoppningar), att nya produkter och nya industrigrenar som datorer, persondatorer och robotar skulle ta över efter bilar, elektriska maskiner och byggnadsindustri, dvs de industrigrenar som hade den viktigaste rollen i efterkrigsboomen. Men man behöver bara titta på produktions- och försäljningssiffrorna inom dessa nya industrigrenar för att inse att det inte är frågan om detta. Endast 10-15 % av hemmen har persondatorer, och enbart 2-3 % av jobben har övertagits av robotar.

Överackumulering av varor

Dessa industrier och produkter är inte räddningen och i detta läge förblir – i och med överackumuleringen av kapital (eller mer exakt överackumuleringen av varor och omöjligheten att sälja dem) – en stor del av kapitalet rörligt eller halv rörligt, och letar efter andra placeringsobjekt än produktionen. Det är svaret på gåtan.

Frånsett små affärer, konstföremål och liknande finns det faktiskt inte särskilt många alternativ där man kan placera 100.000, 200.000, eller 300.000 miljoner dollar om året. Jag säger om året eftersom det rör sig om den storleksordningen. Man kan inte placera 300.000 miljoner dollar om året i Monet- eller Breughel-målningar eller i guld, det är omöjligt. Då återstår bara fastighets- och aktiemarknaden. Och sedan flera år har en strid ström av kapital flödat in på dessa områden.

Det är detta som förklarar de svindlande prisökningarna på aktier, mark och fastigheter i de flesta storstäder i världen. De är fortfarande relativt måttliga i Paris. I Tokyo är de fem eller tio gånger större – ett rum i Tokyo kostar lika mycket som ett hus eller en lyxlägenhet i Paris. Dessa prisökningar har ingenting att göra med ekonomisk avkastning eller ekonomisk rationalitet. De är helt enkelt resultatet av det faktum att enorma mängder kapital har strömmat in på dessa marknader, och genom lagen om tillgång och efterfrågan skjuter priserna i höjden.

Det finns en fjärde länk i detta resonemang, den motsättning som alltmer står i centrum för den internationella kapitalistiska ekonomin. USA är fortfarande världens största marknad. Den står ensam för 40% av världskapitalismens import. En stor del av det rörliga eller halv rörliga kapitalet har strömmat till Förenta staterna av den enkla anledningen att det inte fanns några andra utvägar. Det är svårt att tänka sig oljeshejkerna eller de japanska

kapitalisterna investera 300.000 miljoner dollar i Norge eller Tanzania, där man inte kan köpa något i den storleksordningen.

USA:s dominans undergrävd sedan ett decennium

Men samtidigt har den amerikanska industrin, eller mer exakt den amerikanska imperialismens dominans inom den kapitalistiska världen, oåterkalleligen och konstant undergrävts under mer än ett årtionde. Vi var de första som påpekade detta. Och man skrattade åt oss. Vissa sade t.o.m. att vi var den amerikanska imperialismens agenter för att vi sade sanningen. Idag är fakta solklara. Ingen betvivlar det längre.

Jag ska bara ge er en siffra som visar hur snabbt denna tillbakagång har gått. Mellan 1981 och 1986 har USA:s andel av världsexporten minskat från 20 till 13,8%. Aldrig tidigare i kapitalismens historia har det skett en så snabb nedgång. Om vi tittar på Storbritanniens tillbakagång, sträckte den sig över flera decennier. En så stor tillbakagång på fem år är förvånande. Reagan är naturligtvis delvis ansvarig för den, men det är ändå förvånande.

Det här är pudelns kärna när man analyserar börskraschens struktur och orsaker. Denna situation medförde (och här har vi motsättningen) att utländskt kapital strömmade till Förenta Staterna just i det ögonblick som USA:s handelsbalans drabbades av ett permanent underskott. Amerikanerna importerar mer och mer, och exporterar mindre och mindre. (Vi måste naturligtvis bevara vårt sinne för proportioner. Ett land som Frankrike skulle vara mycket lyckligt om det hade USA:s exportsiffror.)

Detta kapitalflöde till Förenta staterna ledde, tillsammans med USA:s växande handelsunderskott, oundvikligen till två resultat. Det första var dollarns fortsatta fall gentemot andra valutor. Än en gång, detta var oundvikligt. Amerikanerna behöver fler yen, mark, schweizerfranc och holländska gulden, t.o.m. lite franska och belgiska franc för att betala sin import. Alltså ökade efterfrågan på utländsk valuta mer än efterfrågan på dollar och dollarn föll.

Men samtidigt behöver amerikanerna utländskt kapital för att täcka detta underskott, för de har praktiskt taget inga valutareserver för att betala räkningen. Om de inte får utländskt kapital, kommer de att förpassas till samma position som Peru eller Brasilien, för att inte tala om Polen, de skulle gå bankrutt, de skulle inte kunna betala sin import.

De måste dra till sig utländskt kapital, samtidigt som deras egen valuta blev allt mindre värd. Så de måste sätta sin ränta avsevärt mycket högre än den i Tokyo, Frankfurt, Zürich eller Amsterdam. USA:s ränta innefattar något man kan kalla en försäkring mot en devalvering av dollarn upp till 3-4 %. Här har vi en halv-automatisk mekanism.

Det är ett välkänt faktum, att de som tjänar mest på denna omorientering och omstrukturering av den internationella kapitalismen är de japanska finanskapitalister som exporterar kapital till USA. De exporterar mellan 140.000 och 150.000 miljoner dollar per år, 12.000 miljoner dollar per månad. Detta visar vilken värld vi lever i. Aldrig tidigare i kapitalismens historia har så stora mängder kapital exporterats, inte ens när det brittiska imperiet stod på sin höjdpunkt. I augusti 1987 sjönk plötsligt denna siffra med 90%, från 12.000 miljoner dollar till 1.100 miljoner. Det orsakade panik på Wall Street och Washington.

Japanerna kunde inte fortsätta täcka underskottet i USA:s handelsbalans. När räntan steg från 7 till 7,5% började de dra sig tillbaka från New York-börsen, och som ett resultat av detta rasade priserna på Wall Street samman. Här kan vi se hur aktiemarknadens rent tekniska mekanismer inte bara är knutna till senkapitalismens strukturella drag, utan också till förskjutningarna i de interimperialistiska styrkeförhållandena, med allt vad det innebär.

Dollarns fall har ibland beskrivits som en sorts konspiration från USA-imperialismens sida för att straffa sina kompanjoner och konkurrenter och återupprätta sin handelsbalans. Ur strikt

teknisk synvinkel är inte resultatet övertygande. Det stämmer att exporten blir lättare när dollarn faller. Men det är lika sant att importen blir dyrare. Medan effekterna på importen, i synnerhet importen av oljan till USA är omedelbara, så är effekterna på exporten kännbara först i ett medellångt perspektiv, och ibland först i en avlägsen framtid.

Effekten kan bli tvärtom mot vad man tänkt. Handelsunderskottet kan öka trots att dollarn sjunker i pris. Så var fallet i augusti och september, och det skrämde marknadsspecialisterna, spekulanterna. Detta är en av de psykologiska mekanismer som låg bakom börsrasen den 19 oktober.

Men det finns en viktigare, mer grundläggande sida av detta problem. När dollarn faller stimuleras exporten, men samtidigt blir alla fasta tillgångar i Förenta staterna (fabriker, lager, mark, byggnader) billigare för de utländska kapitalisterna. Japanska, tyska, schweiziska eller holländska kapitalister behöver idag betala 40% mindre än för två år sedan för samma fabriker, lager, mark eller byggnader i USA.

Dvs bakom varje komplott från USA-imperialismens sida att låta dollarn falla, som jag inte tror på, måste det ligga en idiotisk politik att medvetet sälja ut sina tillgångar till utländska kapitalister. Jag tror inte på det, i synnerhet inte under imperialismens tidsålder. Inte heller tror jag att USA medvetet har underlättat för utländska kapitalister att köpa inte bara fabriker som producerar nålar eller symaskiner, utan också delar till robotar, t.o.m. kärnvapenbärande robotar. Varför skulle de göra det? De skulle vara helt galna om de gjorde det. Dessutom gör de det inte.

Beviset för detta är att japanerna lyckades köpa den största banken i Förenta Staterna. Det är första gången på 1900-talet som något sådant har hänt. Det är OK att låta bankerna försvinna. Men när de vill köpa Fairchild, som är en högteknologisk vapen- och elektronik-industri, sade USA-administrationen ”nej”, vi går inte med på det, vi befinner oss i imperialismens tidsålder, inte i laissez-faire-eran, när regeringarna inte brydde sig om hur fabriker användes.

Att kontrollera sin rustningsindustri är ingen bagatell för imperialisterna i vår värld. Slutsatsen av detta är att det utländska kapitalet till stor del förhindras att investera i fabriker, inte av marknaden utan av USA-regeringen. Inte med hjälp av avregleringar utan med regleringar. Därav detta väldiga kapitalflöde in på finansområdet, aktiemarknaden och fastigheter.

Jag ska nämna ytterligare en siffra som säger en hel del om omfattningen på denna rörelse. I Los Angeles, USA:s näst största stad, hjärtat i den nya västkustekonomin som prisats i den franska och europeiska pressen, ägs 75% av byggnaderna av utlänningar, och det är bara ett tidens tecken om amerikanerna låter dollarn falla. Denna tendens stärks och riskerar att orsaka grundläggande omvälvningar inom det internationella monopolkapitalet.

Ur strukturell synvinkel, och det är mycket viktigare än en konjunkturrell analys av de börsfenomen som börskraschen pekar på, vore det alltför tidigt att säga om denna trend återspeglar en omstrukturering av storkapitalet i vissa nyckelländer i en riktning som är motsatt det som ägde rum under början av 70-talet. En del personer har kallat premiärminister Thatchers och president Reagans politik för en avindustrialisering i stor skala av Storbritannien och Förenta Staterna.

Under imperialismens epok innebär en konsekvent genomförd avindustrialisering att man förlorar sin militära och ekonomiska makt. Vad händer om man låter sina robotar byggas i Sydkorea eller Taiwan? Kan ni tänka er ett USA som är beroende av det socialt och politiskt instabila Sydkorea? Så denna trend måste vändas, och finanskapitalets enorma devalvering, de enorma värdeförlusterna sedan 19 oktober betecknar inledningen på denna omstrukturering.

Pendeln kommer att svänga tillbaka, och det är ingen hemlighet att det kommer att åtföljas av politiska förändringar.

En grupp politiker har genomfört denna avindustrialisering och givit spekulanterna denna skänk från ovan, men andra politiker kommer att genomföra den politik som leder i motsatt riktning. I Förenta staterna kommer republikanerna att förlora de kommande valen. Utan att göra anspråk på att vara profet tror jag att högern kommer att förlora presidentvalet i Frankrike. Av samma orsak tror jag att om det skulle hållas val i England idag, så skulle Thatcher förlora, och på det hela taget kommer socialdemokratien med sina halvliberala allierade, de som anammat en nykeynesiansk politik, att gå framåt igen.

Efter tio års missöden, efter en offensiv på alla fronter för den ”fria företagsamheten”, så befinner sig dess förespråkare idag på fallrepet. Sällan har vi skådat en så snabb omsvängning av tidsandan, av den härskande klassens dominerande ideologi, som under de senaste två veckorna.

Här är två exempel, men jag skulle kunna ge dussintals. International Herald Tribune återgav för åtta dagar sedan, den 26 oktober, en artikel ur New York Times, detta är USA:s två största tidningar och hundraprocentigt borgerliga. Artikeln inleddes med följande anmärkningsvärda rader, som ingen socialdemokrat skulle vågat skriva för en månad sedan: ”Världen riskerar att kastas in i en djup depression, allt beror på om marknadens okontrollerbara krafter kommer att kasta oss in i kaos eller om ett genomtänkt och förnuftigt ingripande från regeringen kommer att få oss ur denna återvändsgränd.” Detta är en klassisk statsinterventionistisk trosbekännelse under tider av kris. Var har vi tilltron till marknaden?

”Den stora engelska revolutionen” gör fiasko efter kraschen

Jag ska ge ett andra exempel. Stackars fru Thatcher hade oturen att vid Torykongressen tre veckor före kraschen tillkännage att den stora engelska revolutionen hade genomförts. För första gången skulle det finnas fler små aktieägare än fackföreningsmedlemmar. (Det finns omkring tio miljoner fackföreningsmedlemmar.) Idag skulle de små aktieägarna hellre vara med i facket för att slippa de förluster de drabbats av. Men fru Thatchers regering startade oförsiktigt och oklokt nog utan förutseende, utan att titta på vad som skulle ske på börsen, trots att det rörde sig om en stor operation på marknaden – privatiseringen av Storbritanniens största nationaliserade företag, British Petroleum (BP). De satte teckningspriset till 330 pence per aktie, och alla kastade sig över dem. Det innebar en bonus jämfört med aktiepriset på marknaden, inte särskilt stort men kring 10%.

Ännu mer oförsiktigt var att en hel svärm hovmänningar, bankirer och mellanpersoner inom den internationella finansvärlden slogs om att få provision på aktieemissionen, där de stora pengarna låg. Utbytt mot en 2%-ig provision garanterade de regeringen att betala 33 pence per aktie. Så kom den 19 oktober, och BP-aktierna rasade först på London-börsen och sedan på Wall Street. De sjönk till omkring 260 pence, en hisnande förlust för garanterna på 70 pence per aktie, en sammanlagd förlust på 2.000 miljoner dollar.

Vad fick vi då uppleva från marknadslagarnas stora beundrare, dessa hårdnackade motståndare till statliga ingripanden. De attackerade stackars gamla Thatcher: ”Vi vill inte vara med längre, vi räknade med en uppgång inte en nedgång, de måste bryta kontrakten. Vi vill ha våra tusentals miljoner, regeringen måste rädda oss annars går vi i konkurs. Det var ett erbarmligt spektakel. Regeringen lät hundratusentals små aktieägare gå under utan att ingripa för att rädda en penny åt dem. Men när några stora banker riskerade att förlora 2.000 miljoner dollar ingrep den naturligtvis.

Klimatet ändrade sig inom loppet av några dagar

De kanadensiska och amerikanska regeringarna ingrep för att rädda några stora mäklarfirmor. I Kanada riskerade den största att förlora mer än en miljard francs. Man uppnådde slutligen en kompromiss där en del av dessa förluster övertogs av Bank of England. Så mycket ändrade sig klimatet på några dagar. Tron på marknadsekonomi, den fria företagsamhetens dygder, egoismen och "berika dig själv", gick upp i rök, och de som lovsjungit den återvände till sina keynesianska böjelser och bönförl regeringarna och myndigheterna att, med general de Gaulles ord, "göra sin plikt".

Men det finns en iögonenfallande motsättning i denna vädjan om offentliga ingripanden, en smärtsamt tydlig grundläggande orimlighet. Samtliga regeringar i den imperialistiska världen rasar mot Förenta Staterna, och kräver att de omedelbart sätter stopp för underskottet i sina utgifter. Samtidigt var USA, trots sin monetarism, och trots Reagans konservatism, först med att tillämpa en nykeynesiansk politik att öka den globala efterfrågan för att komma ur recessionen 1980-82. I själva verket är budgetunderskott nykeynesianismens mest klassiska form – underskott i utgifterna, att öka efterfrågan eller mängden pengar – när det kommer till kritan är det alltihop samma sak.

Man kan naturligtvis diskutera hur detta utgiftsunderskott fördelas. Här ger de nykonservativa betalt för gammal ost. Det rör sig främst om militärutgifter, och gåvor till de rika via skattereformer. Utgifterna till offentliga arbeten har minskat. Idag är hälften av Förenta staternas broar osäkra pga. att man inte har investerat i offentliga arbeten under flera år.

På det sociala området har de varit mer försiktiga med sjukförsäkringarna, som är lika heliga i USA som i Europa. Frånsett Medicare och Medicaid har de skurit ner de sociala utgifterna, precis som konservativa politiker har gjort över hela världen. Men på det hela taget, i synnerhet med tanke på den svällande militärbudgeten, har efterfrågan, volymen pengar, ökat.

Detta gav upphov till både den ekonomiska uppgången, som alla kapitalistiska länder drog fördel av, och den växande amerikanska hemmamarknaden, som drog till sig inte bara kapital utan främst varor. Varorna är inte längre bara japanska och tyska, och i mindre grad italienska, franska, brittiska och belgiska, utan de kommer också från en rad halv-industrialiserade länder i tredje världen, Brasilien, Mexico (i viss mån), Sydkorea, Taiwan, Hong Kong. Idag har alla dessa länder ett överskott i handeln med USA.

Ett av de minst förstådda och mest irrationella sidorna hos den kapitalistiska ekonomin, är den beryktade frågan om tredje världens skuld, en skuld som aldrig kommer att betalas tillbaka – om detta råder ingen diskussion. Men inte ens de betungande räntekostnaderna för denna skuld kan betalas annat än om länderna ifråga har ett överskott i handeln med de imperialistiska länderna. Var skulle de annars få tag i dollar att betala med? Det betyder att Förenta Staternas, Världsbankens och Internationella Valutafondens envisa krav att de betalar räntan, i själva verket är ett insisterande på att USA:s handelsunderskott ökar. Men om Förenta Staterna idag skulle säga: "Nu räcker det, underskottet måste ta slut", så skulle hela den fantastiska mekanism som hållit den kapitalistiska ekonomins näsa ovanför vattenytan under de senaste fem åren att köra fast, och ekonomin skulle sjunka.

Om USA inte längre har ett handelsunderskott, så kommer den amerikanska hemmamarknaden och importen att krympa. Det kommer att betyda slutet på den tyska och japanska expansionen. Det kommer att betyda slutet på Sydkoreas, Mexicos, Brasiliens, Argentinas, m.fl. ränteinbetalningar. Och då kommer recessionen att sprida sig från Förenta Staterna till samtliga kapitalistiska länder.

Detta kommer oundvikligen att hända 1988. Och det kommer att bli en recession under sämre förutsättningar, mycket värre för den internationella kapitalistiska ekonomin än 1980-82. Ty

medan inflationen har sjunkit under de senaste fem-sju åren, så kommer den oundvikligen att öka igen, åtminstone i USA. Kanske också i Tyskland och Japan, men definitivt i Förenta Staterna. Och från USA kommer det att sprida sig till alla länder i tredje världen, där redan höga inflationsnivåer kommer att förvärras. Det kommer också att nå svaga kapitalistiska länder som Frankrike, Italien och Storbritannien.

Det finns många skäl till detta. Idag har den amerikanska regeringen gjort något som är ekonomisk idioti. Den vill sänka räntorna till varje pris för att bromsa börsrasen. Den nådde vissa framgångar, men för att göra det utökade den valutamängden. Och om man utvidgar valuta- mängden med en redan nedskrivna valuta, så blåser man uppenbarligen liv i inflationen, och räntan kommer att stiga igen.

Försök att undvika en internationell recession

Japanerna har redan praktiskt taget upphört att köpa amerikanska värdepapper, och i synnerhet slutade de att köpa amerikanska obligationer i augusti. Nu i november kommer man att släppa ut nya obligationer, och om japanerna är ovilliga att köpa dem kommer räntan att stiga en, två eller flera enheter. Med en inflationstakt på 5%, kan ni inse vilket resultatet kommer att bli, utöver högre pris för importen. De två kommer att kombineras.

Man har ställt frågan om det går att ersätta ett amerikanskt budgetunderskott med en tysk eller japansk expansion för att undvika en internationell recession. Detta verkar inte särskilt realistiskt av två orsaker. För det första, om man tittar på Tysklands hemmamarknad, i vad som kanske är dagens mest stabila imperialistiska land, så består det av 60 till 65 miljoner människor. Den kan inte ersätta Förenta Staternas marknad på 240 miljoner personer. Tyskland kan inte importera lika mycket som USA från Brasilien, Sydkorea, Taiwan och Mexico. Den andra orsaken är att Tyskland och Japan själva har genomgått en likartad utveckling, och de produktiva investeringarna har varit mycket, mycket små, t.o.m. i Japan.

Ingen erkänd världsomfattande auktoritet

De stora japanska bolagen har praktiserat finansplaceringar, spekulationer och snabba vinster på produktionens bekostnad. Den senaste stora investeringsvågen gällde färg-TV. De översvämmade världen med dessa apparater, men nu är det slut. Det finns ingen motsvarande ny impuls. Så de har gett sig i kast med finansiella operationer. Under dessa villkor kan inte den japanska marknaden, med löner som är 40% lägre än i Europa, suga upp någon större mängd varor.

Men det finns en djupare anledning, nämligen kapitalets, spekulationernas och börsens internationalisering. Bakom detta ligger stora internationella bolag som producerar i världsskala, som inte motsvaras av en världsstat som skulle kunna göra vad Roosevelt gjorde i USA, eller Churchill i England, eller de Gaulle i Frankrike. Det finns ingen erkänd auktoritet som har styrkan att påtvinga världskapitalet sin makt.

Kapitalet fortsätter att vara politiskt och militärt splittrat i stater med varierande grad av oberoende gentemot varandra. Detta återspeglar i grunden privategendomen, konkurrensen och olika nationellt organiserade kapitalgruppers utnyttjande av staten för att försvara sina egna särskilda intressen. Vi bevittnar ett tragiskt skådespel för den kapitalistiska världen, ett verkligt spektakel som ni kan se i tidningarna. De skriker vilt att vi alla sitter i samma båt, men de föredrar att deras grannar faller i vattnet före dem. Det är detta som har dominerat den internationella finansvärlden och politiken sedan inledningen av den långa depressionen.

Det gäller även Europa, där det är uppenbart att kapitalisternas enda räddning är att slutföra uppbygget av en europeisk ekonomi, och omvandla den europeiska valutan (ECU) till en verklig valuta. Detta är det enda sättet att undvika en djup recession. Men t.o.m. tyskarna och

fransmännen, som är beredda att ha en gemensam arm& och slå samman några stackars miljarder dollar, fortsätter att ha ”Ja, men...” som motto.

Inte ens denna helt nödvändiga sammanslagning kommer att äga rum under en krisperiod. Under perioder av kris skärps konkurrensen, motsättningarna, den mellan-imperialistiska konkurrensen. Jag menar inte att EG kommer att rasa samman, utan att *status quo* kommer att fortsätta. De kommer inte att vara förmögna att ta det stora steg framåt som de behöver, om än bara för att undvika en djup recession.

Jag skall avsluta med tre frågor. Den första är recessionens omfattning, för en recession är oundviklig med tanke på allt som hänt under de senaste åren. Den kommer troligen att komma början av 1988. Men tidpunkten är inte så viktig. Marxistiska analytiker har aldrig exakt kunnat förutsäga vad ett ons guld kommer att kosta den 13 januari 1988. Vi befattar oss med allmänna trender, inte med profetior.

Kommer denna oundvikliga recession att bli av mer eller mindre samma typ som den 1974-75 eller den 1980-82, eller kommer det att bli mycket djupare? Det är fortfarande för tidigt att besvara denna fråga. Den kapitalistiska ekonomin har brutit i sin svagaste länk – aktie-marknaden.

Två andra länkar hotas nu. En rad mäklarfirmor och affärsbanker som sysslade med aktiespekulationer i stor skala har gjort övertrasseringar på tiotals miljoner dollar, som regeringar och centralbanker kanske eller kanske inte löser in. Troligen kommer de att lösas in, även om det är svårt att säga i vilken omfattning. Det kommer att beslutas under de kommande veckorna.

Den andra svaga länken är en rad länder som hotas av bankrutt. De befinner sig främst i tredje världen, men inte helt och hållet. En del imperialistiska länder är skuldsatta upp över öronen, och när recessionen kommer kan de hamna i mycket stora svårigheter. Det är redan uppenbart att bara skräcken för en recession har lett till en nedgång i råvarupriserna som drabbar vissa länder i tredje världen mycket hårt. Och när recessionen startar kommer det att få mycket kännbara konsekvenser för exporten från länder som Brasilien, där recessionen troligen redan börjat, Sydkorea som fortfarande har hög tillväxt, Taiwan och HongKong som också fortfarande har hög tillväxt och kan drabbas av en recession över en natt. Flera av dessa länder kan bli oförmögna att betala sina skulder.

Hot mot stora multinationella företag

En tredje avgörande länk är att en rad misslyckanden inom finanssektorn kan sprida sig till stora multinationella industri- och gruvföretag. Det är möjligt. Jag förutsäger det inte, men det är möjligt. Denna möjlighet uppstår som en omedelbar konsekvens av börskraschen. Vissa av dessa företags ekonomiska soliditet skakades över en natt. Om deras försäljning, deras omsättning, minskar skulle de kunna tippa över kanten.

Dessa tre länkar har ännu inte brutit. Men de kan göra det. Och om de gör det, kommer denna kris att bli mycket allvarlig. Gör de inte det, kommer det att bli en upprepning av 1980-82 års kris. Vi får inte glömma att börskraschen 1929 inte ledde till ett sammanbrott för produktionen samma år. Det tom tre år innan arbetslösheten var 30-35%. Även idag kan den kapitalistiska ekonomins förfall sträcka sig över flera år, genom på varandra följande stadier av recession, stagnation, ny recession.

Den andra frågan är de samhälleliga konsekvenserna av allt detta. Jag har pekat på tre länkar utöver börsen. Jag tillade inte den som intresserar oss mest, det som intresserar arbetarna, folkmassorna, i internationell skala. Det är den offentliga sektorns finanser. De är i dålig kondition i samtliga länder. Det är det samlade resultatet av 10 års depression och

massarbetslöshet. Det har gjorts försök att rätta till detta, ty bourgeoisin, för att inte tala om reformisterna, vet mycket väl att detta är det mest explosiva området, där massorna kanske kommer att kämpa emot hårdast. Det är folkets främsta erövringar, särskilt sjukvård och pensioner.

Men om ekonomin helt bryter samman, om statens tillgångar minskar pga. recessionen, så tror jag att denna länk kommer att hotas. Jag säger inte att den nödvändigtvis kommer att brista, men det finns ett direkt samband mellan den ekonomiska och den sociala krisen. Idag finns det mellan 31 och 32 miljoner registrerade arbetslösa i de imperialistiska länderna. Den verkliga siffran, enligt BIT (Arbetarnas Internationella Byrå), är närmare 40 miljoner. Samtliga regeringar fifflar med statistiken, och tar bort personer som fortfarande är i livet och på jakt efter arbete.

Vi måste inse att tillsammans med de arbetslösas familjer representerar detta nästan 100 miljoner människor bara i de rikaste länderna i världen. Om denna siffra ökar med 10-15% under den kommande recessionen, så står vi ytterst nära en mycket allvarlig kris, trots socialbidrag och arbetslöshetsunderstöd.

En annan skrämmande siffra, som få känner till, är att i de imperialistiska länderna i sin helhet får nästan hälften av de arbetslösa inte längre något understöd. De lever på välgörenhet. Man har talat om nyfattigdom. Det är absurt, för det är inget nytt i denna fattigdom. Den har alltid existerat. Men det de avser med detta ord är utarmningen, den förvärrade fattigdomen i länder som Portugal, Spanien, södra Italien och Frankrike, och även Storbritannien. Läget är värre i Frankrike än i de skandinaviska länderna eller i Tyskland. Det finns skillnader mellan olika länder. Men den allmänna trenden är redan allvarlig.

Jag tror att vi hade rätt när vi betonade att precis som 1929, är de första effekterna på arbetarklassen, på arbetarrörelsen, på arbetarnas förmåga att slå tillbaka inte positiva. Det är uppenbart. Om det är massarbetslöshet, om det finns rädsla för arbetslöshet, och om det finns skräck för att bli fattig, så kommer den första reaktionen (i synnerhet om det inte finns någon välorganiserad, medveten fackföreningsrörelse som med förtröstan organiserar motståndet, en rörelse som har lyckats ena eller återföreina arbetarklassens styrkor, och någon sådan existerar inte någonstans) snarare att bli en uppsplittring av motståndet – var och en för sig.

Allt eftersom krisen blir mer definitiv, allt eftersom borgarklassens politiska och ideologiska offensiv misskrediteras, precis som den idag misskrediteras av krisen, kan saker och ting förändras. De kanske inte ändrar sig så snabbt. Efter 1929 fick vi vänta fem år på denna förändring. Först 1934 började arbetarna i Frankrike och Österrike göra motstånd. Ingen kan göra några förutsägelser idag. Men svaret kommer. Det förefaller helt klart, och de som fortfarande har illusioner om ett allmänt återupplivande av den kapitalistiska ekonomin eller en mjuklandning efter den långa depressionen följt av en ny expansion på medellång sikt, slösar bara bort sin tid. Efter denna djupa börs kris är det helt uppenbart att detta inte kommer på fråga.

Bourgeoisins tro på sin egen framtid, sitt öde, sin ekonomi, kanske har blivit mer skakat än reformisternas och arbetarnas illusioner. En djup och bred expansion av denna ekonomi under de kommande åren är helt utesluten. För att marknaden skall kunna expandera, för att denna tilltro skall återupplivas, för att investeringarna skall nå upp till 50- och 60- talens nivåer, krävs det en djupgående förändring av situationen, ett mycket svårt nederlag för arbetarklassen, en radikal förändring inom östblocksländerna.

Jag tänker avsluta med ett tredje problem. Vi befinner oss i en ny världssituation pga. de politiska, ekonomiska, moraliska och ideologiska omvälvningarna. Men det har ännu inte

skett någon social omvälvning. Det är klart att det kan ta tid, men de fyra områden där det redan skett omskakande händelser är viktiga nog att berättiga talet om ”en ny världssituation”.

Den tragiska ironin är att det inte är någon slump. Det är det historiska pris som vi – och framförallt den sovjetiska arbetarklassen – betalar för stalinismens brott.

Det tragikomiska är att samtidigt som imperialismen går mot en av de djupaste, om inte den djupaste, krisen i sin historia och när tilltron till

marknadsekonomin har fått sig en rejäl knäck i väst, för att inte tala om länderna i tredje världen, då sjunger man marknadsmekanismernas lov i Sovjetunionen. Att utvidga marknadsmekanismerna presenteras som den enda utvägen och enda lösningen på den allvarliga systemkris som drabbat Sovjet och dess satellitstater. Denna systemkris är nu så obestridlig att den öppet och ärligt erkänns av ledarna själva.

Krisens effekter på Sovjetunionen

Gorbatjov nämner i sin bok två fruktansvärda siffror som visar på krisens djup. För det första: en tredjedel av arbetstimmarerna i Sovjetunionen slösas bort. För det andra: det finns fyra gånger så många traktorer i Sovjet som i USA, men Sovjet producerar mindre vete än USA. Detta leder till ett ständigt underskott som tvingar Sovjetunionen att lägga ner flera miljarder dollar varje år på att importera vete från de kapitalistiska länderna.

Dessa två siffror räcker för att bevisa att krisen är specifik för denna regim. De teoretiker som hävdar att kapitalismen har återupprättats, eller att det existerar statskapitalism i Sovjet kan inte förklara detta. Börsen har kraschat i samtliga kapitalistiska länder, men inte i Moskva eller Peking. Det finns en annan sorts ekonomi där, det är helt uppenbart. De som inte kan se det förnekar verkligheten. Dessa ekonomier spelar inte samma spel, inte efter samma regler och inte i samma struktur.

Det betyder inte att Sovjetekonomin är perfekt och fungerar bra. Den har sina egna kriser sina egna problem. Sovjetledarna är mer eller mindre oförmögna att handskas med dem, och de vet inte vilket helgon de skall åkalla – även om de, som vi just sett, vet att de inte får åkalla kamrat Trotskij. De är helt vilsna och det kommer inte att ske några stora förändringar. I år har sovjetekonomin tillväxttakt varit lägre än under Brezjnevs sista år. Det är en hel del oväsen, och det är bra, en del öppenhet, som är ännu bättre, lite ”Glasnost”, som inte räcker till. Men det är inte mycket som egentligen har förändrats, och ingen kan förutsäga några verkliga förändringar under de närmaste månaderna eller åren.

Så vad menar vi när vi säger att världssituationen har förändrats på ett djupgående sätt, eller förändras på ett djupgående sätt? Som jag redan sagt upplevde vi en lång period av nederlag för världsrevolutionen som tog slut i och med Mussolinis fall 1943. Därefter fick vi en lång men ofullständig uppgång för den sociala revolutionen – komplicerad, inte helt entydig och mindre medveten än efter 1917, men ändå viktig. Den kinesiska revolutionen, de kubanska, vietnamesiska och nicaraguanska revolutionernas segrar – allt detta har skapat en värld som skiljer sig från 40-talets värld, från Hitlers och Mussolinis och deras gelikars värld.

Det amerikanska och det sovjetiska proletariatet befinner sig inte längre på åskådarplass

Men denna långsamma uppgång för den internationella rörelsen har tyngts ner av ett fruktansvärt handikapp, det faktum att världens två största proletariat – det sovjetiska och det amerikanska – har varit försatta ur spel under mer än 40 år. Mer än en fjärdedel av världens arbetarklass, och dess mest koncentrerade delar – 135 miljoner arbetare i Sovjet och 115 miljoner i Förenta staterna – befann sig alltså vid sidan av händelsernas centrum.

Krisen i sig själv ändrar inte på detta. Gorbatjov kommer inte ensam att ändra någonting. Men krisen sätter förändringar i rörelse. Gorbatjov har utlöst och stärkt en dynamik vars utveckling innebär att dessa två proletära styrkor under de närmaste tio åren inte längre kommer att sitta på åskådarplats.

Och det är en grundläggande förändring, som väcker starka förhoppningar om en fortsättning, tillväxt och generalisering av arbetarnas handlingar, av den proletära revolutionen, av socialismen som Marx definierade den: de fritt sammanslutna producenternas styre.

Översättning: Göran Källqvist. Översatt ur: *International Viewpoint*, nr 130, 23 november 1987